

УДК: 546.544.016+546.55+546.86+546.18+546.23

^{1,2}Сабов В.І., н.с.; ²Поторій М.В., д.х.н., проф.; ³Кітик І.В., д.ф.-м.н., проф.;
¹Філеп М.Й., к.х.н., с.н.с.; ¹Погодін А.І., к.х.н., с.н.с.; ²Сабов М.Ю., к.х.н., доц.

ВЗАЄМОДІЯ КОМПОНЕНТІВ У СИСТЕМАХ AgSbP₂Se₆ – AgSbSe₂ (Sb₄(P₂Se₆)₃)

¹ДВНЗ «Ужгородський національний університет», НДІ Фізики і хімії твердого тіла,
 88000, м. Ужгород, вул. Волошина 54;

²ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Кафедра неорганічної хімії,
 88000, м. Ужгород, вул. Підгірна 46;

³Faculty of Electrical Engineering, Czestochowa University Technology, Armii Krajowej
 17, PL-42201, Czestochowa, Poland
 e-mail: vitasabov@gmail.com

Вступ

Система Ag–Sb–P–Se характеризується наявністю в ній ряду складних напівпровідникових фаз. Серед них AgSbSe₂, що утворюється у системі Ag₂Se – Sb₂Se₃ і відноситься до відомого класу напівпровідникових сполук Me^IV^CVI₂ (Me^I – Tl, Cu, Ag; V^C – Sb, Bi; C^{VI} – S, Se, Te). AgSbSe₂ є вузькозонним напівпровідником, з високим коефіцієнтом термо-ЕРС та низькою теплопровідністю, кристалізується у структурному типі NaCl (просторова група (ПГ) *Fm-3m*), де позиції атомів металу статистично заповнюють атоми аргентуму та стибію, плавиться конгруентно при 883 К [1, 2]. Останні роки значний практичний інтерес викликають тверді розчини на основі AgSbSe₂, оскільки модифікацією елементного складу, зокрема частковою заміною стибію на станум чи плюмбум або селен на телур вдається покращити термоелектричну потужність матеріалів та/або змінити температурний інтервал максимального термоелектричного ефекту [3-5].

Згідно літературних даних у системі Ag–Sb–P–Se також утворюються термічно стабільні сполуки AgSbP₂Se₆ та Sb₄(P₂Se₆)₃, які належать до сімейства селеногіподифосфатів. Для них характерним є утворення тернарних Me^I₄P₂Se₆, Me^{II}₂P₂Se₆, Me^{III}₄(P₂Se₆)₃ та тетрарних Me^IMe^{III}P₂Se₆ сполук, де Me^I – Ag, Cu, Tl; Me^{II} – Ti, Sn, Pb; Me^{III} – In, Sb, Bi. Об'єднуючим фактором для них є наявність селеногіподифосфатного [P₂Se₆]⁴⁻ структур-

ного фрагменту та шарувата 2D-структура. Широка варіативність складових компонентів та особливості кристалічної структури зумовлюють наявність у них різноманітних фізичних властивостей, пов'язаних із такими явищами як спонтанна поляризація, магнітні, іонного транспорту [6]. Сполука AgSbP₂Se₆ плавиться конгруентно при 741 К [7]. Стосовно її кристалічної структури є певні незгодженості в літературі. Згідно [8] вона кристалізується в моноклінній сингонії, ПГ *C2/m* з параметрами ґратки: a=6.20(2) Å, b=10.73(3) Å, c=6.90(2) Å, β=107.34⁰(9). У літературі, також є відомості щодо ромбоєдричної модифікації (ПГ *R-3*, a = 6.601(1) Å, c = 39.742(3) Å) [7]. Sb₄(P₂Se₆)₃ плавиться конгруентно при 653 К, кристалічна структура належить до моноклінної сингонії (ПГ *P2₁/c*, параметри елементарної комірки: a=20.7770(40) Å, b=7.4935(5) Å, c=9.4949(8) Å, β=90.91.25(1)) [9].

Слід також відмітити, що в науковому і практичному аспекті викликає інтерес поєднання різноманітних фізичних властивостей у функціональних матеріалах. Це досягається одержанням як гомогенних фаз шляхом варіювання стехіометричного складу (тверді розчини), так гетерогенних фаз – варіювання фазового складу (композити, зокрема евтектичні суміші).

Враховуючи сказане, метою даного дослідження було встановити умови співіснування фаз у системах на основі сполук AgSbP₂Se₆ та AgSbSe₂(Sb₄(P₂Se₆)₃).

Експериментальна частина

Синтез вихідних сполук здійснювали з елементарних речовин високої чистоти: срібло (99.999 мас.%), сурма (99.999 мас.%), фосфор (99.999 мас.%) та селен (99.999 мас.%), взятих у стехіометричному співвідношенні. Синтез проводився у вакуумованих до 0.13 Па кварцових ампулах традиційним одното температурним методом. Температура синтезу була на 40-50 К вище температури плавлення найбільш тугоплавкого компоненту, включаючи продукти взаємодії. Нагрів здійснювали із швидкістю 80 К за годину. При температурі 670 К робили невелику витримку до повного зв'язування фосфору та селену. Гомогенізуючий відпал проводили при температурі 573 К протягом 120 годин. Ідентифікацію вихідних компонентів здійснювали методами диференціального термічного (ДТА) (хромель/алюмелева комбінована термопара, швидкість нагрівання та охолодження 600 К/год.) та рентгенівського фазового (РФА) (ДРОН 4-07, випромінювання $\text{Cu K}\alpha$, швидкість сканування кута 2θ - 0.02 град., експозиція 0.5 с) аналізів. Результати ДТА та РФА підтвердили ідентичність потрібних вихідних компонентів.

Синтез сплавів здійснювали аналогічним методом. Максимальна температура синтезу становила 900 К. Нагрів проводили безперервно, із швидкістю 100 К за годину. Відпал здійснювали при 573 К протягом 240 годин. Зразки загартовували при 273 К.

Результати та обговорення

Зразки систем $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$ – $\text{AgSbSe}_2(\text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3)$ досліджували термографічно та методом порошкової дифрактометрії. Зазначимо, що інтерпретація порошкограм була ускладнена деякими факторами. Шаруватість структури $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$ та AgSbSe_2 приводить до того, що у зразків із їх високим вмістом, рефлексії, що відповідають площинам спайності подавляють менш інтенсивні, а схильність до сколювання $(\text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3)$ спричиняє високий фон на порошкограмах. Однак, незважаючи на це, поєднання методів ДТА та РФА дало

зможу визначити характер взаємодії у системах $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$ та $\text{AgSbSe}_2(\text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3)$.

Система $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$ – AgSbSe_2 належить до евтектичного типу із граничними твердими розчинами на основі вихідних компонентів. Розчинність на основі $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$ близько 5 мол.%, а на основі AgSbSe_2 близько 8 мол.%, що підтверджується даними РФА (рис. 1).

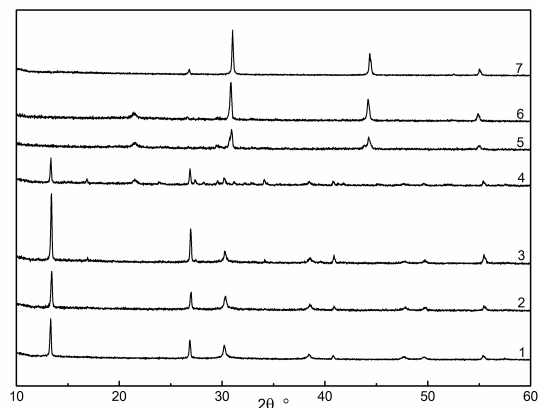

Рис. 1. Дифрактограми системи $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$ – AgSbSe_2 :

1 – $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$; 2 – 95 мол.% $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$; 3 – 90 мол.% $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$; 4 – 50 мол.% $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$; 5 – 10 мол.% $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$; 6 – 5 мол.% $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$; 7 – AgSbSe_2 .

Гілки первинної кристалізації у системі перетинаються у точці евтектики із координатами 724 К, ~33 мол.% AgSbSe_2 (рис. 2).

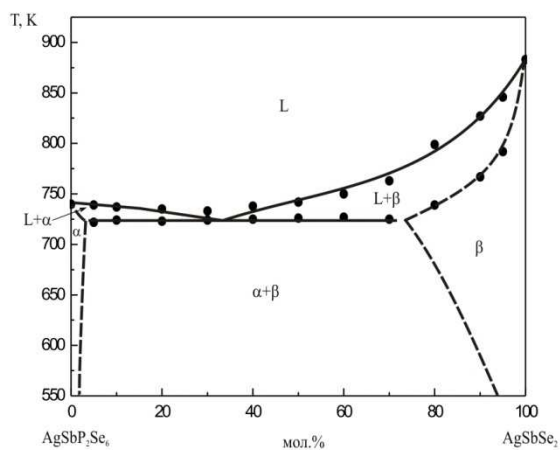

Рис. 2. Фазова діаграма системи $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$ – AgSbSe_2 .

Область гомогенності вихідної сполуки AgSbSe_2 із зростанням температури сильно розширюється і при евтектичній температурі складає до 30 мол.%, тоді, як для $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$ таке не спостерігається. Більша розчинність

стороннього компонента в AgSbSe_2 пов'язана із особливостями її кристалічної структури. Незважаючи на те, що структура AgSbSe_2 високосиметрична (кубічна сингонія, ПГ $Fm\bar{3}m$), щодо заповнюваності позицій вона є розупорядкованою, адже атоми металів займають одну кристалографічну позицію. У свою чергу, будь-яке розупорядкування у кристалічній структурі збільшує схильність до формування твердих розчинів на основі таких структур.

У системі $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6 - \text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3$, аналогічно до попередньої, було синтезовано 13 зразків разом із вихідними сполуками. Одержані зразки являли собою компактні злитки із досить тьмяним металевим блиском. Результати РФА синтезованих зразків показали, що у всіх зразках, крім вихідних сполук, наявні системи рефлексів двох фаз, що відповідають $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$ та $\text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3$ (рис. 3).

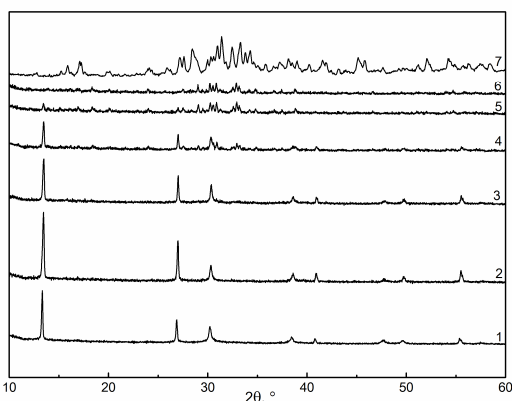

Рис. 3. Дифрактограми системи $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6 - \text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3$:

1 – $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$; 2 – 95 мол.% $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$; 3 – 90 мол.% $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$; 4 – 50 мол.% $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$; 5 – 10 мол.% $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$; 6 – 5 мол.% $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$; 7 – AgSbSe_2 .

Рефлекси, що відповідали б стороннім фазам на дифрактограмах зразків системи $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6 - \text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3$ не виявлено. На термограмах зразків всередині системи спостерігались по два ендотермічних ефекти. При цьому, температура низькотемпературного ендотермічного ефекту практично не змінювалась у всьому концентраційному інтервалі (5 – 95 мол.%), що свідчило про евтектичний характер взаємодії (рис. 4). Відсутність чіткого ендотермічного ефекту, що відповідає ліквідусу системи у зразках збагачених $\text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3$ (90 та 95 мол.%

$\text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3$) пов'язано із близькістю температур ліній солідусу та ліквідусу на цій ділянці діаграми стану.

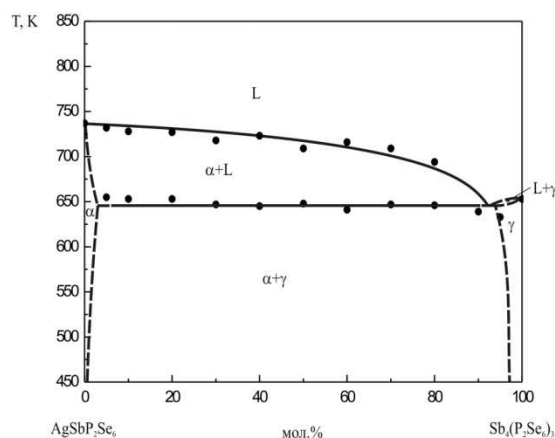

Рис. 4. Фазова діаграма системи $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6 - \text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3$.

Нонваріантна евтектична точка знаходиться зі сторони $\text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3$, координати її становлять 646 К, ~96 мол.% $\text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3$ (рис. 4).

Області розчинності на основі вихідних компонентів при температурі відпалу не перевищують 5 мол.%.

Висновки

Методами ДТА та РФА досліджено синтезовані із відповідних вихідних компонентів зразки систем $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6 - \text{AgSbSe}_2(\text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3)$. Встановлено, що обидві системи відносяться до евтектичного типу із граничними твердими розчинами на основі вихідних компонентів. При температурі відпалу (573 К) значима розчинність спостерігається у системі $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6 - \text{AgSbSe}_2$, особливо зі сторони AgSbSe_2 (близько 8 мол.%). Встановлено координати неваріантних евтектичних процесів, що становлять 724 К, ~33 мол. AgSbSe_2 (система $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6 - \text{AgSbSe}_2$) та 646 К, ~96 мол.% $(\text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3)$ (система $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6 - \text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3$).

Список використаних джерел

1. Лазарев В.Г., Беруль С.И., Салов А.В. Тройные полупроводниковые соединения в системах $\text{A}^{\text{I}}\text{B}^{\text{V}}\text{C}^{\text{VI}}$. Москва: Наука, 1982.
2. Abdelghany A., Elsayed S.N., Abdelwahab D.M., Abou El Ela A.H., Mousa N.H. Electrical conductivity and thermoelectric power of AgSbSe_2 in

the solid and liquid state. *Mater. Chem. Phys.* 1996, 44, 277–280.

3. Wojciechowski K., Schmidt M., Tobola J., Koza M., Olech A., Zybala R. Influence of Doping on Structural and Thermoelectric Properties of AgSbSe_2 . *Journal of Electronic Materials.* 2010, 39(9), 2053–2058.

4. Schmidt Maksymilian, Zybala Rafal, Wojciechowski Krzysztof T. Structural and Thermoelectric Properties of AgSbSe_2 - AgSbTe_2 System. *Ceramic Materials.* 2010, 62(4), 465–470.

5. Ragimov S.S., Saddinova A.A. Transport properties of $(\text{AgSbSe}_2)_{0.9}(\text{PbTe})_{0.1}$. *Azerbaijan Journal of Physics.* 2016, XXII(4), 13–15.

6. Susner M.A., Chyasnachyus M., McGuire M.A., Ganesh P., Maksymovych P. Metal Thio- and

Selenophosphates as Multifunctional van der Waals Layered Materials. *Advanced Materials.* 2017, 29, 1602852.

7. Seidlmayer Stefan. Strukturchemische Untersuchungen an hexachalkogenohypodiphosphaten und verwandten Verbindungen. *Dissertation.* 2009, 301 p.

8. Galdamez A., Manriquez V., Kasaneva J., Avila R.E. Synthesis, characterization and electrical properties of quaternary selenodiphosphates: AMP_2Se_6 with $\text{A}=\text{Cu}$, Ag and $\text{M}=\text{Bi}$, Sb . *Materials Research Bulletin.* 2003, 38, 1063–1072.

9. Ruck M. Darstellung und Kristallstruktur der Hexaselenodiphosphate(IV) von Antimon und Bismut. *Zeitschrift fuer Anorganische und Allgemeine Chemie.* 1995, 621, 1344–1350.

Стаття надійшла до редакції: 09.04.2019.

INTERACTION IN THE $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6 - \text{AgSbSe}_2 (\text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3)$ SYSTEM

¹Sabov V.I., ²Potorij M.V., ³Kityk I.V., ¹Filep M.J., ¹Pogodin A.I., ²Sabov M.Yu.

¹*Uzhhorod National University, Research institute of physics and chemistry of solid states, 88000, Uzhhorod, Voloshyna str. 54;*

²*Uzhhorod National University, Department of inorganic chemistry, 88000, Uzhhorod, Pidhirna str. 46;*

³*Faculty of Electrical Engineering, Czestochowa University Technology, Armii Krajowej 17, PL-42201, Czestochowa, Poland
e-mail: vitasabov@gmail.com*

The purpose of the study was to determine the interaction in the systems based on the compounds $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$ and $\text{AgSbSe}_2 (\text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3)$. To achieve the goal, 13 samples were synthesized in the $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6 - \text{AgSbSe}_2 (\text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3)$ systems. Synthesis was carried out in evacuated up to 0.13 Pa quartz ampoules. The initial materials were pre-synthesized $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$, AgSbSe_2 and $\text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3$. Their synthesis was carried out from high purity elementary components taken in a stoichiometric ratio. The maximum temperature of synthesis was 40–50 K above the melting point of components, including the products of interaction. Homogenizing annealing was conducting at the temperature 573 K for 120 hours. The identification was carried out by differential thermal analysis (DTA) and X-ray powder diffraction (XRD) (DRON 4.07, $\text{Cu K}\alpha$ radiation). Synthesis of alloys was carried out in a similar way. The maximum temperature of the synthesis was 900 K. Annealing was carried out at 573 K for 240 hours. The obtained samples were investigated by DTA and XRD methods. The $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6 - \text{AgSbSe}_2$ system belongs to the eutectic type with boundary solid solutions based on the starting components. The solubility on the $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$ side is about 5 mol.%, and on AgSbSe_2 – about 8 mol.%. The primary crystallization lines in the system intersect at the eutectic point with coordinates 724 K, ~ 33 mol.% AgSbSe_2 . The homogeneity region of AgSbSe_2 with increasing temperature is strongly expanding and at an eutectic temperature up to 30 mol.%, whereas this is not observed for $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$. The synthesized samples in $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6 - \text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3$ system were compact ingots with a rather dim metallic shine. The indexing of the X-ray powder diffractograms show that two phases $\text{AgSbP}_2\text{Se}_6$ and $\text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3$ are exist in the system. On the thermograms of samples two endothermic effects were observed. The temperature of the low-temperature endothermic effect practically did not

change in the whole concentration range (5 – 95 mol.%), which indicated the eutectic interaction. Invariant eutectic point is located on the side of $\text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3$, its coordinates are 646 K, ~ 96 mol.% $\text{Sb}_4(\text{P}_2\text{Se}_6)_3$. The solubility areas based on the initial components at annealing temperature do not exceed 5 mol%.

Keywords: differential thermal analysis; X-ray powder diffraction; eutectic type system; boundary solid solution; eutectic point.

References

1. Lazarev V.G., Berul S.I., Salov A.V. Troynye poluprovodnikovye soyedineniya v sistemakh $\text{A}^{\text{I}}\text{B}^{\text{V}}\text{C}^{\text{VI}}$. Moskva: Nauka, 1982 (in Russ.).
2. Abdelghany A., Elsayed S.N., Abdelwahab D.M., Abou El Ela A.H., Mousa N.H. Electrical conductivity and thermoelectric power of AgSbSe_2 in the solid and liquid state. *Mater. Chem. Phys.* 1996, 44, 277–280.
3. Wojciechowski K., Schmidt M., Tobola J., Koza M., Olech A., Zybala R. Influence of Doping on Structural and Thermoelectric Properties of AgSbSe_2 . *Journal of Electronic Materials.* 2010, 39(9), 2053–2058.
4. Schmidt Maksymilian, Zybala Rafal, Wojciechowski Krzysztof T. Structural and Thermoelectric Properties of AgSbSe_2 - AgSbTe_2 System. *Ceramic Materials.* 2010, 62(4), 465–470.
5. Ragimov S.S., Saddinova A.A. Transport properties of $(\text{AgSbSe}_2)_{0.9}(\text{PbTe})_{0.1}$. *Azerbaijan Journal of Physics.* 2016, XXII(4), 13–15.
6. Susner M.A., Chyasnovichyus M., McGuire M.A., Ganesh P., Maksymovych P. Metal Thio- and Selenophosphates as Multifunctional van der Waals Layered Materials. *Advanced Materials.* 2017, 29, 1602852.
7. Seidlmayer Stefan. Strukturchemische Untersuchungen an hexachalkogenohypodiphosphaten und verwandten Verbindungen. *Dissertation.* 2009, 301 p.
8. Galdamez A., Manriquez V., Kasaneva J., Avila R.E. Synthesis, characterization and electrical properties of quaternary selenodiphosphates: AMP_2Se_6 with $\text{A}=\text{Cu}$, Ag and $\text{M}=\text{Bi}$, Sb . *Materials Research Bulletin.* 2003, 38, 1063–1072.
9. Ruck M. Darstellung und Kristallstruktur der Hexaselenodiphosphate(IV) von Antimon und Bismut. *Zeitschrift fuer Anorganische und Allgemeine Chemie.* 1995, 621, 1344–1350.